

# Dede Korkut'ta ayıt- / eyit- ; eyit- / yit- / it- ve aşıit / işit Kelimeleri Üzerine

Doç. Dr. Yavuz KARASOY\*

Yard. Doç. Dr. Osman YAVUZ\*\*

**Özet:** Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı'ndaki "eyitdügünde" ve "işit" kelimeleri üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle "eyit" fiilinin tarihî Türk lehçelerindeki seyri ele alınmıştır. Dede Korkut'taki Tepegöz hikayesinde, değişik bilim adamları tarafından farklı okunan iki dizenin, "*Kara tağa eyitdügünde işit virsün, Kanlu kanlu Şulardan geçit virsün*", şeklinde okunması gerektiği sonucuna varılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Dede Korkut, ayıt-, eyit-, yet-; aşıit, işit.

## Giriş

Türk dilinin ve Türk kültür tarihinin en kıymetli eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı'nın bilindiği gibi iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ilk bulunanı Dresden nüshası olup H. O. Fleischer tarafından ortaya çıkarılmıştır. Nüşhadan ilk bahseden ve bilim âlemine tanıtan ise H. F. von Diez' dir (Von Diez 1811-1815). Daha sonra W. Barthold'la devam eden yerli ve yabancı birçok araştırmacının Dede Korkut üzerindeki çalışmaları, hep bu Dresden nüshasına dayanılarak yapılmıştır. Eserin ikinci nüshası ise Vatikan nüshası olup bilim dünyasına ilk tanıtan Ettore Rossi'dir (Rossi 1950: 34-43).

Türkiye'de ise Dede Korkut üzerindeki çalışmalar, Dresden nüshasının bulunmasından yaklaşık yüzyıl sonra 1916 yılında Kilisli Muallim Rıfat ile başlar. Muallim Cevdet, Fuad Köprülü, Abdülkadir İnan, Pertev Naili Boratav, H. Namık Orkun, Zeki Velidi Togan, H. Nihal Çiftçioğlu (Nihal

---

\*SÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi/KONYA  
ykarasoy@selcuk.edu.tr

\*\*SÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi/KONYA  
orhanyavuz@selcuk.edu.tr

Atsız), İbrahim Edhem, Orhan Şaik Gökyay, Fahrettin Kırzioğlu, Muharrem Ergin başta olmak üzere daha birçok bilim adamı Dede Korkut üzerinde çalışmalar ve araştırmalar yaparlar (Geniş bilgi için bk.: Ergin: 56 ve devamı).

Eser üzerinde bugüne kadar çok sayıda araştırmanın yapılmış olması, çalışmaların bittiği anlamına gelmez. Nihayet son birkaç yıl içerisinde bile Dede Korkut Kitabı üzerinde araştırmalar ve metin kurma çalışmaları yeniden hız kazanmış durumdadır. Semih Tezcan – Hendrik Boeschoten (Tezcan vd. 2001), H. Achmed Schmiede'nin neşirleri (Schmiede 2000) ile Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa Kaçalın'ın yeniden okuma gayretleri (Kaçalın 1998), Dede Korkut metninin hâlâ tam manasıyla dört başı mamur, eksiksiz ve hatasız bir şekilde neşrinin yapılamadığının birer delili olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski yayınlar bir tarafa, bu bilim adamlarının eser üzerinde yapmış oldukları çalışmalarda bile hâlâ görüş ve okuyuş farklılıkları bulunmaktadır.

Biz de, Türk dilinin ve Türk kültürünün bu muazzam eserinin tam, eksiksiz ve hatasız bir metninin ortaya çıkarılmasının zamanının çoktan geçtiği, bunu da ancak dil âlimlerimizden meydana getirilecek bir bilim kurumunun halledebileceği düşüncesiyle ve Dede Korkut metninde yanlış anlaşıldığını düşündüğümüz bir iki hususa işaret etmek maksadıyla bu yazıyı kaleme alıyoruz.

Türkçenin başlangıcından beri bilinen bir fiil vardır ki bu fiil Batı Türkçesinin (Tarihî Türkiye Türkçesi) ilk devirlerinde de uzun müddet kullanılmış, daha sonra Osmanlı Türkçesinin başlarından itibaren kullanımı daralmış ve sonra da düşmüştür. Bu fiil Eski Türkiye Türkçesi dil yadigarlarında *eyit-/eyt-* olarak tespit edilen Eski Türkçe ve Batı Türkçesi dışındaki lehçelerde *ay-* veya genişlemiş şekliyle *ayt-/ayıt-*'tir.

Tarihî Türk lehçelerinin eserlerine göz attığımızda bu fiilin: Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu'nun, Harizm-Kıpçak sahasında yazılmış dinî-tasavvufî eserler arasında aldığı (Hacıeminoğlu 1997: 18-19), Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 297/5-540 numarada kayıtlı bulunan 13. asır eseri olduğunu tahmin ettiğimiz karışık dilli bir eser şeklinde karşımıza çıkan Satır Altı Tercümesi Bir Fıkıh Kitabı'nda (Karasoy 1999) Arapça- söyle-, de- fiiline karşılık bazen *ay-*, bazen de *ey-* kullanılmıştır: *ay-gil* (55b-5), *ay-ğay* (16a-18), *ay-ğalar* (30a-6), *ay-ğanda* (55b-5), *ay-mağı* (147a-4), *ey-dük* (3a-1), *ey-meki* (55b-3, 268b-6), *ey-mege* (287a-7); 14. asır

Harezmi sahasının eseri *Kıyasü'l-Enbiyâ'* da (Ata 1997: 59) ay-ğanı (202v-11), ayur-ğa (135v-18), ay-ğalı (169r-3), ayt-duk (145r-10), ayt-ğıl (141r-16); 14. asır (1312) Kıpçak sahasının eseri *Kitâbü'l-İdrâk'te* (Caferoğlu 1931:8) ayıttı : söyledi; 14. asır (1391) Kıpçak lehçesinin bir başka eseri *Gülistan Tercümesi'nde* (Karamanlıoğlu 1989: 209-211) ayt-kıl (44-12, 83-10, 85-1), ayt-ğıl (79-6), ayt-mağ (217-13); 16.yy. Çağatay sahasının eseri *Bâbü'r Dîvânı'nda* (Yücel 1995: 336) : ayt-kan (127-29, 393-2), ayt-kıl (128-4), ayt-mağ (303-1); yine Çağatay sahasının eseri *Şiban Han Dîvânı'nda* (Karasoy 1998: 357) ay-ğıl (127a-12), ay-ğalı (49a-2, 115b-8), ay-mağa (4b-2); 15. yüzyıl Çağatay sahasının bir başka eseri *Lutfî Dîvânı'nda* (Karaağaç 1997: 360-361) ayıt-kay (1125), ayıt-kıl (1532), ayt-ğay (634), ayt-kalı (1106) örneklerinde de tespit ettiğimiz gibi daima kalın sıradan olduğunu görmekteyiz.

Çeşitli eserlerde *sor-*, *de-*, *anlat-*, *buyur-*, *naklet-*; *uydur-*, *düz-*; *rivayet et-* anlamlarına gelen fiil, aynı manaları taşıyan *di-* (*ti-*), *söyle-*, *anlat-* fiille-riyle de yan yana kullanılmıştır.

Tarihî Türkiye Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi) devresinde de geniş bir kullanım alanı bulan söz konusu fiil, bu devrenin hemen bütün eserlerinde ince sıradan ünlü taşıyıcı ve *eyt-/eyit-* şekilleriyle karşımıza çıkar. Yine bu sahanın eserlerinde *ay-* veya *ey-* şeklinde kök fiil olarak görülmeyen fiil, *-t-* fiilden fiil yapma eki almış örnekleriyle birlikte kullanılır ve yukarıda söylediğimiz gibi *eyt-/eyit-* olarak tespit edilir.

Aşağıda ele alacağımız Eski Anadolu sahası eserlerinin hepsinde (Kur'an Tercümesi, Marzuban-nâme, *Kenzü'l-Küberâ* vb.) fiil *eyt-/eyit-* olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Anadolu'da yazılmış ilk eserlere baktığımızda: Ahmed-i Dâî Dîvânı'nda *eyit-*'tir (Özmen 2001: 616.). Devrin büyük şairlerinden Kadî Darîr'in eserlerinde de:

Anı dağı dir görem götürsenüz

Biz *eyitdük* alı kodı babamuz

(1312. beyit)

Sağa inandum viribidüm sağa

İy ciger-güşem sen *eyitgil* bağa

(1569. beyit)

şeklinde görüldüğü gibi *eyit*-‘tir (Karahana 1994: 247-270). 1330 tarihinde Anadolu’da telifî olarak Âşık Paşa tarafından meydana getirilen Garib-nâme adlı eserde de

*Eytlüm* anı kim anı *eytmek* gerek

Anı hem *eydenden* işitmek gerek

2a/9

Pes revâdur ba’d ez-ân *eytmek* sözi

Tâ görine anda bu ma’nî yüzi.

2a/11

On-ıla bitildi ol ‘ahd eksügi

Mûsî birle söyleşüp Hâk *eytdügi*

235b/1

örneklerinde tespit edildiği gibi *eyt*-*eyit*-‘tir (Yavuz K. 2000).<sup>1</sup> Hoca Mes’ûd tarafından kaleme alınan Süheyl ü Nevbahâr’da da bu fiil ince sıradan ünlü taşır.

Çü bende ne uş kaldı vü ne bilü

*Ne iş başarısar eyitgil delü (Dilçin 1991: 244, 754. beyit)*

Eski Anadolu Türkçesi döneminin bir başka yadigârı Tezkiretü’l-Evliyâ’da:

*“Anuñ gibi kişi vaşfin erenler vaş fi içinde eyitmege yarar” (Yavuz O. 1988: 90, 55b/5-6)*

şeklindeki cümlede geçen bir örneğinde görüldüğü gibi bu fiil daima *eyt*-veya *eyit*- olarak karşımıza çıkar.<sup>2</sup>

*Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı* adlı bir çalışma yapan Andreas Tietze de sözlüğünde söz konusu fiili açıklarken bizim düşüncelerimizi doğrulamaktadır. Tietze (2002: 239) bu konuda:

“ayıt-/ ayd-/eyit-/eyd- ‘söylemek’ TS 323-326< ET. ayıt- a.m. Clauson 1972 s.268-269. Yazmalarda kastedilen telaffuzu tespit etmek çoğu zaman mümkün değil, şu var ki en geç 16. asırdan itibaren *eyit*- varyantı hâkim olmuş sayılabilir. (ms. Evliyâ Çelebi’ye ayıt- varyantı Tatarlara mahsustur, krş. ms. R. Dankoff 1990 s. 100 “Nogai”). Fakat 800/1398 tarihli ‘İşk-nâme (Mehmed 1965 [1398])’de bile ayıtğıl şekli yalnız bir

kere geçtiği halde eyitgil beş kere geçer, üstelik eyitmek masdarı da bir kere kullanılmıştır. Bu palatal telaffuzun Osmanlıca'da çok eski olduğunu, velar telaffuzun ise her zaman nadir bulunduğunu gösterir.

Ayıtgil hâzır olsun hep yarağı  
Kaçan halk uykuda bula ferāğı  
Çalaba şıçınup 'azm édelüm biz  
(Mehmed 1965 [1398] no. 3856)

Bu zahmetden bu gurbetden kıl āgāh  
Eyitgil yine luřf étdügin Allāh  
(Mehmed 1965 [1398] no. 8163)

Velar ünlüler (yani a, ı, o ve u) ile palatal ünlüler (e, i, ö ve ü) arasındaki tefrik bütün Türk dillerinde en esas prensiplerden biridir..." demektedir.

Tietze'nin verdiği bu bilgilere göre İşknâme'den alınan metin transkripsiyonlu olarak verilmiştir. Söz konusu mısralarda yer alan *yarağı* ve bu kelimeyle kafiyeli olarak *ferāğı* kelimelerine bakıldığında Ğ ile yazılmış oldukları görülmektedir. *Ayıtgil* kelimesine baktığımızda g'nin üzerinde, sesin Ğ olacağına dair bir işaret görülmemektedir. İhtimaldir ki bu kelime "eyitgil" dir ve araştırıcı kelimeyi ilk önce kalın sıradan *ayıt-* okumuş, sonradan ince sıradan *-gil* ekini aldığı görüncü ince olarak *eyit-* almış olmalıdır. Önceki hata da böylece düzeltilmemiş görünmektedir. Bir de Andreas Tietze'nin "16. asırdan itibaren *eyit-* varyantı hâkim olmuş sayılabilir" şeklindeki görüşü üzerinde durmak gerekecektir. İncelediğimiz, bazılarından da yukarıda örnekler verdiğimiz Eski Türkiye Türkçesi yadigârlarında da sözü edilen fiil daima (14.-15. yüzyıllar) ince sıradan ünlü taşır ve *eyt-/eyit-* şeklinde karşımıza çıkar. Tietze'nin bu görüşünde yanlışlığı düşüncesindeyiz. Ayrıca fiilin 16. yüzyıldan sonra kullanımının azalmağa başlaması da bizim görüşümüzü doğrular yöndedir. Tietze'nin söylediği gibi fiil kesinlikle 16. yüzyıldan sonra *eyt-/eyit-* olmamalıdır. Bu hadise en geç 14. yüzyıl olabilir.

*Eyit-* fiilinin Anadolu sahasında 16. yüzyılın sonlarından itibaren kullanım alanı daralmağa başlamış, daha sonraki asırlarda da unutulup kullanımdan düşmüş, bunun neticesinde *it-* şeklinde yanlış bir kullanımı ortaya çıkmıştır (*Tarama Sözlüğü* 1963: C 1., 323).

Durum bu şekilde olduğu hâlde bir Eski Anadolu Türkçesi eseri olarak karşımıza çıkan Dede Korkut Kitabı, “ Korkut Ata eyitdi: Āhîr zamānda hanlık girü Kayı’ya dege, kimse ellerinden almaya, āhîr zamān olup kıyāmet kōpinca. Bu didügi ‘O□mān neslidür, işde sürilüp gide yorır.”<sup>3</sup> şeklindeki eserin girişinde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, en erken Osmanlıların ilk devrelerinde yazıya geçirilmiş olmalıdır.

Bu yazımızda üzerinde duracağımız mesele, Dede Korkut Kitabı’nın çeşitli yayınlarında yukarıda üzerinde etraflıca durduğumuz *eyit-* fiilinin kalın sıradan ünlülü olarak gösterilip *ayt-/ayit-* olarak alınması ile *eyit-*, *yit-*, *it-*; *aşit/işit* hususlarıdır.

İlk olarak bir kelimenin kalın sıradan ünlülerle mi yoksa ince sıradan ünlülerle mi okunacağını anlamak için, bu meseleye açıklık getiren eklere bakmak gerekecektir. Batı Türkçesinde kullanılan kelimelerde bildiğimiz gibi ünlülerle ünsüzler arasında da bir uyum söz konusudur. *ğ, k, ş, h, ħ, f* ünsüzleri, kalın ünlülerle; *g, k, s, t, ve h* gibi ünsüzler de ince ünlülerle kullanılır. Bu açıdan *eyit-* fiiline baktığımızda, kalın okunması gerekiyorsa (*ay-*, *ayt- veya ayit- gibi*), fiilin alacağı eklerin ünsüzleri kalın ünlülerle kullanılan ünsüzler (*-duğ, -mağ, -ğil eklerinde olduğu gibi*), ince okunması gerekiyorsa (*eyt-, eyit- şeklinde*), söz konusu eklerin de ince ünlülerle kullanılan ünsüzler (*-dük, -mek, -gil eklerinde olduğu gibi*) almaları gerekir.

Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshasında bu fiilin kalın veya ince okunmasına açıklık getirecek sadece bir örnek tespit edilmektedir. Bu örnekte fiil, *-dük* (ince sıradan) sıfat-fiilini almıştır; yani ek ince sıradan bir ektir. Kalınlık-incelik uyumu açısından da Anadolu Türkçesinde her zaman uyum içinde olan bu eke bakıldığında fiilin kalın sıradan ünlülerle *ayt-, ayit-* şeklinde değil, ince sıradan ünlülerle *eyt-, eyit-* şeklinde okunmasının gerektiği açıkça görülecektir.

Muharrem Ergin’in, açık olarak ایتدکده (eyit-düg-ü-η-de) şeklinde yazılan kelimeyi (Ergin 1989: 234, satır 11 , Dresden nüshası faksimile):

Qara şağa ayıtduğunda işit virsün

Qanlı qanlı şulardan kiçit virsün. (Ergin 1989: 215, Transkripsiyonlu Metin) dizelerinde aldığı şekliyle *ayıtduğunda* biçiminde okumuş olması mâni-dârdır.

H. Achmed Schmiede ise bu örnekte fiili, *it-* şeklinde okur (Schmiede 2000: 136). Aynı araştırmacı eserin diğer yerlerinde fiili hep *ayıt-*, *ayıt-* olarak tespit eder ve kalın sıradan okur. Çalışmasında söz konusu yerde *it-* şeklinde (ittiginde) okuduğu fiili kalın puntolarla yazan H. Achmed Schmiede bu hususta şunları yazar:

*“Çalışmamızda nazara aldığımız transkripsiyonlardan farklı bir kanaate geldiğimiz yerleri kalın puntolarla belirttik. Yani kalın punto ile verilen kelime ve ibarelerin bu tür okunuşundan fakir tek başına sorumludur. Korkutşinasların arasında münakaşalı diğerlerine gelince (Hamid Araslı, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin, M. A. Ferzane gibi) değerli âlimlerin herhangi birinin okuyuşundan tercih ettiğimizi üstlendik.” (Schmiede 2000: 15) şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Burada görüleceği üzere “Fakir” “Kara dağa ittiginde işit versin” (Schmiede 2000: 136)*

Araştırmacı burada hataya düşmüştür.

Diğer bilim adamlarının meseleye yaklaşımları ise şu şekildedir:

1. Orhan Şaik Gökyay (2000: 114):

*“Kara dağa yetdüğünde aşıt versün  
Kanlu kanlu sulardan geçit versün”*

2. Ferhad Zeynelov-Samet Elizade (1988: 103) :

*“Kara ғаға yetdüğünde aşıt versin  
Ğanlu ğanlu sulardan geçit versin.”*

Araştırmacılar *ayıt-* ve *yet-* fiilleri için Muharrem Ergin ile Hamid Araslı neşirlerini kaynak olarak gösterirler (Zeynelov vd. 1988:249). Bu bilim adamlarının fiili *yet-* (yetdiğinde aşıt versin) şeklinde alarak Hamid Araslı'nın ve Orhan Şaik Gökyay'ın okuyuşlarını tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

3. Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten (2001: 155):

*“Kara ғаға yétdüğünde aşıt vérsün, Kanlu kanlu şulardan geçit vérsün”*

Bu iki araştırmacı ortak olarak hazırladıkları eserde not düşerek eyitdiğünde (ایتدکده) kelimesinin başındaki elif harfi için geçerli bir sebep göstermeden *“burada fazladan bir elif vardır”* (Tezcan vd. 2001:302,

38. not) diyerek kelimeyi Orhan Şaik'in aldığı gibi *yétdügünđe* şeklinde okumuşlardır.

4. *Meti Köseyev (1990:133)* :

Dede Korkut'un metnini Türkmen Türkçesine yer yer kısaltarak aktarmış ve metnin aslına sadık kalmadığı için bu aktarımı eserinde yanlış olarak:

“Gara daga *indiginde* aşıt bersin,

Derya-suvlardan geçit bersin!”

şeklinde vermiştir. Burada dağa inilmeyeceğini, dağa çıkılması gerektiğini düşünememiştir.

5. Dede Korkut Kitabı'yla ilgili ansiklopedik bir eser ortaya çıkaran Kazaklar da bu kelimeyi aşağıda görüleceği gibi *eyit-* olarak değil; *ulaş-*, *var-* anlamına uygun olarak; *işit* kelimesini de *aş-* fiiline yakın bir anlamda tepeden, zirveden aşmak, geçmek şeklinde almışlardır:

“Karatawdın askarınan asa bersin,

Kandı-kandı sulardan öte bersin!” (Iskakov vd.1999:182)

6. W. Barthold'un çalışmasının Rusçaya yapılan tercümesinde de *eyit-* fiilinin *var-*, *yaklaş-*; *işit* kelimesinin de *geçit* anlamlarında kullanıldığı görülmektedir:

“Когда ты будешь подниматься на черную гору, пусть (бог) даст тебе подняться, пусть даст переправиться через обогранные кровью реки, сказал он.” (Bartold 1962:83)

Bütün buraya kadar verdiğimiz bilgilerden ve bilim adamlarından aktardıklarımızdan sonra söz konusu fiilin Dede Korkut Kitabında *eyt-/eyit-* şeklinde ince sıradan okunması gerektiği açıkça görülmektedir ve verilen dizelerde de *eyitdügünđe* olarak düzeltilmesinin en doğrusu olduğu anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'ndan yukarıya alınan iki dizede farklı okuyuşlardan açıkça anlaşılacağı gibi karşımıza iki kelimedede daha okuma problemi çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yukardaki farklı okunuşlarda gördüğümüz gibi *eyt-/eyit-* ve *it-*'tir, diğeri de *aşıt* ve *işit* gibi aynı kelimelerin farklı okunuşlarıdır. Bu hususların halledilmesi ve doğru olanlarının bulunması için iki meselenin de ayrı ayrı incelenmesinde yarar vardır. Dizenin birincisini



“*Kara dağa ittiğinde işit versin*” olarak alan H. Achmed Schmiede’in *de-*, *söyle-*, *buyur-* anlamlarındaki fiili, 16. yüzyıldan sonra aldığı şekliyle *it-* şeklinde okuması ve eserinin diğer yerlerinde aynı fiil için *ayt-/ayıt-* şekillerini tercih ettiği dikkate alınırsa, hatalı kullandığı anlaşılacaktır.

Ferhad Zeynelov-Samet Elizade (1988:103):

“*Kara tağa yetdüğinde aşıt versin*  
Ğanlu ğanlu sulardan geçit versin.”  
Orhan Şaik Gökyay (2000:114) :

“*Kara dağa yettüğünde aşıt versin,*  
*Kanlı kanlı sulardan geçit versin*”.

Semih Tezcan da başka yayınlar ve bilhassa Muharrem Ergin’in neşri için şunları yazar: “Belki de Dede Korkut’un yazılış tarihini daha eskiye götürmek kaygısıyla önceki yayınlarda ‘söylemek’ anlamına gelen eyit-eyilemi Eski Türkçedeki gibi ayıt- olarak okunmuştur. Hatta Ergin buradaki sözcüğü keş ile yazılmış olmasına karşılık ayıt- okuyuşuna uydurabilmek için ğayn ile yazılmış gibi metne almakta sakınca görmemiştir: bkz. Ergin, Cilt 1, s. 215: *Kara tağa ayıtduğunda işit virsün*. Sözcüğün yazılışını ise eski harfle dipnotta göstermiştir. Aslında burada metin bütününü bozuktur, Gökyay’ın metin onarımı doğrudur: eyitdüğünde okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük yétdüğünde, işit okunabilecek şekilde yazılmış olan sözcük de aşıt olarak düzeltilerek okunmalıdır (bkz. Gökyay, metin, s. 114, satır 29).” (Tezcan 2001:318)

Buraya kadar araştırmacıların eserlerinden verdiğimiz farklı okunuşlardan anlaşıldığı kadarıyla biri kelimeyi *ittiğinde*, Muharrem Ergin *ayıtduğunda*, diğerleri de Orhan Şaik Gökyay’ı taklitle *yetdüğünde* okumayı tercih etmişlerdir. Halbuki kelime metnin aslında açık olarak görüleceği gibi

*Kara tağa eyitdüğünde işit virsün,*

*Ğanlu ğanlu şulardan geçit virsün*

şeklinde, *eyitdüğünde* okunacak biçimde yazılmıştır. Burada meseleye açıklık getirecek olan *işit* kelimesi üzerinde (Muharrem Ergin dışındaki araştırmacılar bu kelimeyi *aşıt* okumayı tercih etmişlerdir.) durmak gerekir. Dede Korkut’taki dizeleri bugünkü Türkçeye:

“Kara dağa seslendiğinde (ündediğinde), ses (cevap, karşılık, yankı) versin, kanlı kanlı sulardan geçit versin.”

şeklinde aktarabiliriz. Bu şekilde, metnin aslına sadık kalarak mana vermekte (aktarma yapmakta) bir eksiklik ve hata görünmemektedir. Birinci dizede dağın yankı verdiği, ses verdiği işaret edilmiştir. Bilindiği gibi dağa doğru yönelip seslenince, ses yankı yapar. Burada dağdan gelen bu yankı “cevap vermek” gibi düşünülmüş olmalıdır. Semih Tezcan ile Hendrik Boeschoten’in *eyitdügünde* kelimesinin başındaki elif için “burada fazladan bir elif vardır” demeleri saha ile uğraşanların yapmaları mümkün olmayan bir hatadır. Metinde *işit* olarak okunacak şekilde yazılan ve aşağıda bahsedeceğimiz *işit* kelimesi için de düzeltilmesi gerektiğinin Semih Tezcan tarafından yukarıda ifade edildiğini kendi cümlelerinden vermiştik. Onun söylediği gibi “metin bütünüyle bozuk” değildir. *İşit* kelimesinin imlâsı da yine Tezcan’ın “*işit* okunabilecek şekilde yazılmış olan sözcük de *aşıt* olarak düzeltilerek okunmalıdır” şeklindeki ifadesinde olduğu gibi düzeltme gerektirmemektedir.

Araştırmacıların yanlış yazılmış diyerek *aşıt* okudukları *işit* kelimesine gelince:

*İşit*: Ses, cevap (yanıt), karşılık verme anlamlarında; *aşıt* da yol, geçit manalarına kullanılır. İlk bakışta *aşıt* okunuşu mana açısından doğru gibi görünüyorsa da, alt alta iki dizede aynı manaya gelecek iki kelimeyi (*aşıt* ve *geçit*) kullanmak kafiye güzelliği açısından, belâgat açısından pek yerinde görünmemektedir. Yani *aşıt* ve *geçit* kelimelerinden birisinin farklı olması gerekir. Metinde de açıkça *işit* okunacak şekilde (ایشت olarak) görülmektedir. Ayrıca Dede Korkut metninin tamamına baktığımızda şu gerçeğe karşılaşıyoruz:

*Aşıt kelimesi eserde bir yerde tespit edilmektedir ve bu kelime de aşut (اشوت) olarak okunacak biçimde yazılmıştır (Ergin 1989: 75/7, Tıpkıbasım), yani şın harfinden sonra bir vav vardır. Devrin diğer eserlerinde de görüleceği gibi, mesela Garib-nâme'deki*

Ne *aşut* var ol cihānda ne geçüt

Anda ne harkāt u cünbiş ne sükūt (Yavuz, K. 2000: 182a/7, 9434. beyit, Tıpkıbasım 2. cilt)

beyitinde de olduğu gibi kelimenin imlâsı açıkça *aşut* (اشوت) okunacak şekildedir. Durum bu şekilde olunca açıkça *işit* olarak ایشیت yazılan kelimeyi zorlayarak ve *aşut* kelimesinin devrin eserlerinde ve Dede Korkut’taki imlâsını görmezden gelerek *aşıt* okumak gereksizdir ve hatalıdır. Ayrıca,

Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu *Tarama Sözlüğü*'nde gözden geçirilen eserlerin hepsinde bu kelime *اشوت* olarak tespit edilmiştir. Yalnız Dede Korkut Kitabı'ndaki söz konusu dizelerde geçen işit kelimesinin Şakir Ülkütaşır'ın taramasından alındığı belirtilmektedir (Tarama Sözlüğü 1963: C.1., XXI). Ülkütaşır'ın taramasında yanlış olarak *aşut* aldığı kelimenin eski harflerle yazılışı, diğer eserlerde verildiği hâlde problemli olduğu için burada verilmemiştir (Tarama Sözlüğü 1963: C.1., 267).

Dede Korkut'ta sözü edilen dizelerin yer aldığı Tepegöz hikâyesinin başka bir varyantının tıpkıbasımını vererek yayınlayan H. F. von Diez'in bu metninde de yer alan kelime:

Ƙara ƙağa eyitdügünđe işit virsün

Ƙanlu ƙanlu şulardan giçit virsün (Sakaoğlu 1998:1000/7-8, C.2)

açıkça *işit* (ایشت) okunacak şekilde karşımıza çıkar.

Bütün bunlardan sonra tıpkıbasım metinden de anlaşılacağı gibi Dede Korkut Kitabındaki bu dizelerin

*Ƙara ƙağa eyitdügünđe işit virsün*

*Ƙanlu ƙanlu şulardan geçit virsün*

şeklinde okunuşu bize göre en doğru olanıdır ve bütün yayınlarda bu şekliyle düzeltilmesi gerekir.

### Açıklamalar

<sup>1</sup> Yavuz K. burada ilk kelimeyi “eytlüm” olduğu halde “eytdüm” olarak düzeltme yoluna gitmiştir.

<sup>2</sup> Yavuz, Orhan, *age.*, eyittük 99b/4, 129a/4; eyitgil 128b/13.

<sup>3</sup> Ergin, Muharrem, *age.*, Dresden nüshası tıpkıbasım ilk sayfa, 4, 5, 6. satırlar. Ayrıca bu bilgiler bazı küçük farklılıklarla Vatikan nüshasında da yer almaktadır. (bk. Aynı eser Vatikan nüshası, tıpkıbasım, ilk sayfa.)

### Kaynaklar

ARAT, R. Rahmeti (1951), *Atabetü'l-Hakâyık*, TDK Yayınları.

ATA, Aysu (1997), *Nâsırüd-dîn Bin Burhânüddîn Rabgûzî Kısasü'l-Enbiyâ-Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.

- BARTOLD, V.V. (1962), книга моего деда коркута (Yay: V.M. Jirmunskiy - A.N. Kononov), Moskva-Leningrad.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Abû Hayyân – Kitâb al-İdrâk Li Lisân al-Atrâk*, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ûd Bin Ahmed – Süheyl ü Nevbahar*, Ankara:AKM Yayınları.
- ERASLAN, Kemal vd. (1979), *Kutadgu Bilig İndeks*, İstanbul:TKAE Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı 1, 2. baskı*, Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2000), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul:MEB Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1997), *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, Ankara: İÜ. Edb. Fak. Yayınları.
- ISKAKOV, B.- IBRAYEV Ş. (1999), *Korkut Ata, Entsiklopediyalık jıynak*, Almatı
- KAÇALIN, Mustafa (6-10 Ekim 1998), “Dede Korkut Kitabında Okuma Önerileri” *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni* (Türk Dil Kurumu – Selçuk Üniversitesi, Konya).
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfî Dîvânı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1994), *Erzurumlu Darîr – Kıssa-i Yûsuf*, Ankara:TDK Yayınları.
- KARAMANLIOĞLU, A. Fehmi (1989), *Seyf-i Sarâyî – Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülîstân bi't-Türkî)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARASOY, Yakup (1998), *Şiban Han Dîvânı (Metin-İnceleme-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara:TDK Yayınları
- KARASOY, Yakup (1999), *Satır Altı Tercümeli Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin)*, Konya, (Basılmamış Doçentlik Çalışması).
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Sadrüddin Şeyhoğlu – Marzuban-nâme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- KÖSEYEV, Meti (1990), *Korkut Ata, Gadımı Türkmen Eposı*, Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.

- MANSUROĞLU, Mecdut (1958), *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÖZMEN, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâî Divanı-Dizin*, Ankara:TDK Yayınları.
- ROSSİ, Ettore (1950), *Un Nuove Monoscritto Del "Kitab-ı Dede Qorqut"*, Rivista Degli Studi Orientali: Roma, XXV.
- SAKAOĞLU, Saim (1998), *Dede Korkut Kitabı*, İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar, SÜ Yayın, 2. cilt.
- SCHMIEDE, H. Achmed (2000), "*Kitab-ı Dedem Korkut*" Dresden Nüshası, Ankara:TDV Yayınları.
- Tarama Sözlüğü (1963), Ankara:TDK Yayınları, C 1.
- TEZCAN, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar-İnceleme*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- TEZCAN, Semih –Boeschoten, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TİETZE, Andreas (2002), *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, Birinci Cilt, İstanbul – Wien.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1978), *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi II. Cilt (Sözlük)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Von DIEZ, H. F. (1811-1815.), *Denkwürdigkeiten von Asien*, Berlin.
- YAVUZ, Kemal (1991), *Şeyhoğlu – Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*, Ankara: AKM Yayınları.
- YAVUZ, Kemal (2000), *Âşık Paşa – Garib-nâme*, Tıpkıbasım 2. cilt, İstanbul: TDK Yayınları.
- YAVUZ, Orhan (1988), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- YÜCEL, Bilal (1995), *Bâbü'r Dîvânı*, Ankara: AKM Yayınları.
- ZEYNELOV, Ferhad – ELİZADE, Samet (1988), *Kitab-ı Dede Korkut*, Bakü.

# On the Words ayıt- / eyit-; eyit- / yit- / it- and aşıit / işit in “Dede Korkut”

Assoc. Prof. Dr. Yavuz KARASOY\*

Assist. Prof. Dr. Orhan YAVUZ\*\*

**Abstract:** In this study I argue on the words “eyitdügüñde” and “işit” that occur in the Book of Dede Korkut. Derivation of the verb “eyit-” is examined in terms of its appearances in Turkish dialects. In the story Tepegöz in Dede Korkut, the two lines are read in different ways by various scholars are determined to be read as: “*Ƙara řaęa eyitdügüñde işit virsün, Ƙanlı kanlu şulardan geçit virsün*”

**Key Words:** Dede Korkut, ayıt-, eyit-, yet-, aşıit, işit.

---

\*Selcuk University, Faculty of Science and Arts/KONYA,  
ykarasoy@selcuk.edu.tr

\*\*Selcuk University, Faculty of Science and Arts/KONYA,  
orhanyavuz@selcuk.edu.tr

## О Словах айытмак-ейитмек; ейитмек-йитмек-итмек; ашыт-ишит в “Книге Деда Коркута”

Якуп КАРАСОЙ\*, д.н., доцент

Орхан ЯВУЗ\*, к.н., доцент

**Резюме:** В этой статье были проанализированы слова “ейитдюгюнде” и “ишит” из произведения “Книга Деда Коркута”. Исходя из этого был затронут вопрос об изменении глагола “ейитмек” в исторических тюркских диалектах. В результате было установлено, что двустипшие, занимающее место в рассказе “Тепегёз” и прочитанное научными деятелями в разном варианте, должно читаться в следующем виде:

Кара тага ейитдюгюнде ишит вирсюн

Канлу канлу сулардан гечит вирсюн.

**Ключевые слова:** Дед Коркут, айытмак, ейитмек, йитмек; ашыт, ишит.

---

\*Селджукский Университет Факультет Естественных Наук и Литературы-КОНЬЯ  
ykarasoy@selcuk.edu.tr.

\*Селджукский Университет Факультет Естественных Наук и Литературы-КОНЬЯ orhan-yavuz@selcuk.edu.tr

